

İbnü'l-Kayserânî ve *Tezkiretü'l-Huffâz* Adlı Eseri*

Selahattin YILDIRIM**

Özet: Bu çalışmada hicrî beşinci asrın son yarısı ile altıncı asrın ilk yıllarında yaşamış olan İbnü'l-Kayserânî ve onun *Tezkiretü'l-Huffâz* adlı eseri incelenmiştir. *Tezkiretü'l-Huffâz* mevzû hadislerle ilgili, rivâyetler temel alınarak yazılmış ilk eser olarak kabul edilmesi nedeniyle önemlidir. Çalışmada İbnü'l-Kayserânî'nin hayatı, eserleri hakkında kısaca bilgi verildikten sonra *Tezkiretü'l-Huffâz* tanıtılmış, bazı örnekler üzerinde, bu eserin en önemli kaynağı olarak tesbit edilen *Kitâbü'l-Mecrûhîn* ile karşılaştırması yapılmıştır. Çalışmada son olarak eserin uydurma rivâyetler konusunda daha sonra yazılan eserlere etkisi üzerinde durularak bazı değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İbnü'l-Kayserânî, Tezkiretü'l-Huffâz, İbn Hibbân, Kitâbü'l-Mecrûhîn,

Abstract: In this study, Ibn Kayserânî who lived in the last half century of the fifth century ri and in the early years of the sixth century, and his book, titled "Tezkiretü'l-Huffâz" have been investigated. Since "Tezkiretü'l-Huffâz" is considered to be the first book written on the basis of narration about fake hadiths, it is important in legislation field. In this study, after giving information on İbnü'l-Kayserânî's life and his Works in brief, Tezkiretü'l-Huffâz has been introduced and some comparisons have been made on some samples with Ibnu Hibban's book titled Kitâbü'l-Mecrûhîn which is considered to be the most important source of that book. Lastly in this study, some reviews have been made on the effects of this book on the written books later about fake hadiths.

Key words: Ibn Alkaysarani, Tazkeratulhuffaz, Ibn Hebban, Ketab Almajruheen.

* Bu makale araştırmacının Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunmuş olduğu "İbnü'l-Kayserani el-Makdisi ve Hadisçiliği" adlı Yüksek Lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

** Arapça Okutmanı, İnönü Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, e-mail: selahattin.yildirim@inonu.edu.tr.

Giriş

Hız. Peygamber'e ait olmadığı halde onun adına uydurulmuş sözlerle mevzû hadis denir. Mevzû hadisler ilk olarak Hız. Osman'ın (ö. 36/656) katledilmesinden sonra tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır. Birçok siyasî ve itikadî fırka kendi fikirlerini desteklemek amacıyla hadis uydurmaktan çekinmemiş ve kesin ifadelerle kendisine yalan isnâd etmeyi yasaklayan Hız. Peygamber'in bu uyarısına aldırış etmemişlerdir. Öte yandan, İslâm düşmanları da, dinî konularda Müslümanların aklına birtakım şüpheler sokmak, dinin sâfiyetini bozmak ve fitrata aykırı olduğunu göstermek için bu alanı seçmişler ve akla hayale gelmeyen rivâyetler uydurmuşlardır.

Hadisin İslâm'ın ikinci kaynağı olduğunda hiçbir şüphesi bulunmayan ve ona yapılan saldırıların İslâm'a saldırı, onu savunmanın da İslâm'ı savunmak olduğunun bilincinde olan birçok âlim, bu sinsi plânın farkına varmış, cihad ruhuyla bu saldırıları bertaraf etmek için uğraşmış, bu alanda orijinal metotlar geliştirmiş ve seçkin eserler ortaya koymuşlardır.

Bu çalışmada, alanında yazılmış ilk eserlerden biri sayılan Muhammed b. Tâhir el-Makdisî İbnü'l-Kayserânî'nin mevzû hadisler ile ilgili yazmış olduğu *Tezkiretü'l-Huffâz* adlı eserini ele aldık. Önce İbnü'l-Kayserânî'nin hayatı ve yazmış olduğu eserler hakkında kısa bir bilgi verdik. Daha sonra İbnü'l-Kayserânî'nin bu alandaki diğer çalışmalarına kısaca değindik. *Tezkire*'nin adı ve yazılma sebebini ortaya koyduk. Eseri yazarken hangi metodu takip ettiğini, yararlandığı kaynakların neler olduğunu, bu çalışmasıyla kimleri etkilediğini örnekler vererek zikrettik.

A. İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî'nin Kısaca Hayatı ve Eserleri

1. Hayatı

İbnü'l-Kayserânî'nin uzun ismi Muhammed b. Tâhir b. Alî b. Ahmed b. Ebü'l-Hasan Ebü'l-Fadl el-Makdisî'dir. O 6 Şevval 448'de (17 Aralık 1056) Kudüs'te ilme önem veren bir ailede dünyaya gelmiştir. Birçok kaynakta ondan İbn Tâhir el-Makdisî diye söz edilse de babasının veya dedelerinden birinin memleketi olan Filistin'in sahil şehri Kayserân'a nisbetle İbnü'l-Kayserânî adıyla daha fazla meşhurdur.¹

1 İbnü'l-Kayserânî Kudüs'te doğmasına rağmen babasının veya dedelerinden birinin memleketi olan Kayserân'a nisbet edilmesinin en önemli nedeni, onun bu isimle temayüz etmesidir. Çünkü el-Makdisî nisbesiyle birçok âlim anılmakta ve bu durum bazen karışıklığa

İbnü'l-Kayserânî, erken yaşta ilim tahsiline başlamış ve kırktan fazla ilim merkezine seyahatler gerçekleştirmiştir. Yapmış olduğu bu seyahatler vasıtasıyla birçok hadis âlimiyle bir araya gelme fırsatı bulmuş, onlardan hadis rivâyet etme imkânına kavuşmuş ve ricâl konusunda uzmanlaşmıştır. Yaptığımız tespitlere göre o 268 âlimden bilfiil rivâyette bulunmuştur. Hocalarının çokluğuna rağmen herkesten de hadis almamış, bilakis bu konuda seçici ve titiz davranmıştır.²

Kendi zamanında Hz. Peygamber (sav)'in nesebini, hayatını ve hadislerini kendisinden daha iyi bilen bir kimsenin bulunmadığını iddia eden İbnü'l-Kayserânî, güçlü bir hadis hâfızı, taassuptan uzak, sünnete bağlı,³ ilmi ve hadisi önde tutan bir sûfi idi.⁴ Hanbelî mezhebine mensup olduğu söylene⁵ de bu doğru değildir. Çünkü bizzat kendisi daha önceleri Şâfiî iken Zahirî mezhebine intisap ettiğini söylemiştir. Bunun sebebini soranlara da özel bir nedenin bulunmadığını ifade etmiştir. İtikadî konularda ise hadis taraftarlarının görüşlerini benimsemiş ve selef akidesini savunmuştur. O aynı zaman bir mutasavvıftır.⁶

İbnü'l-Kayserânî hızlı yürümek, hızlı yazmak ve hızlı okumakla meşhur olmuş ve “seyyah imam” diye nitelendirilmiştir.⁷ Biyografisini yazan bazı tabakât kitaplarında onun günde yirmi fersah (119,7 km.)⁸ yol kat ettiği geçer.⁹ Hayatını hadis toplamaya ve ilim tahsil etmeye adanmış olan İbnü'l-Kayserânî

neden olmaktadır. İbnü'l-Kayserânî ismi ise bu karışıklığa mahal bırakmamaktadır. (İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan, Tarihü Medineti Dimeşk, Dâru'l-Fıkr, Beyrut, 1995, LIII, 280).

2 İbnü'l-Kayserânî, el-Mensûr mine'l-Hikâyât ve's-Süâlât, Mektebetü Darü'l-Minhâc, Riyâd, 2008, s. 65; Zehebî, Şemsüddin Ahmed b. Osman, Siyerü a'lâmi'n-nübela, Muesesetü'r-Risâle, Beyrut, 1984, XIX, 98.

3 İbnü'l-Kayserânî, Safvetü't-Tasavvuf (thk. Çade el-Mükaddem Adre), Dâru'l-Müntahab el-Arabî, Beyrut 1995, s. 36.

4 İbnü'l-Kayserânî, Mensûr, s. 65; Kandemir, M. Yaşar, “İbnü'l-Kayserânî”, DİA, İstanbul 1988, XX, 109.

5 İbn Hacer, Lisânü'l-Mîzân, Mektebetü'l-Matbu'âtü'l-İslâmiyye, 2002, VII, 215.

6 İbnü'l-Kayserânî, Mes'eletü't-Tesmiye, Mektebetü's-Sahâbe, Cidde, ts. s. 19-21; İbnü'l-Kayserânî, Zahirîtü'l-Huffâz (thk. Abdurrahman b. Abdülcebbar el-Firievâî), Dâru's-Selef, Riyad 1996, s. 24.

7 Zehebî, Siyer, XIX. 361.

8 Bir Arap fersahı üç mile eşittir. Üç mil, 5,985 km. dir. Yirmi fersah, altmış mile tekâbul etmektedir. Altmış mil ise 119,7 km. yapmaktadır (Halacoğlu, Yusuf, “Fersah”, DİA, Ankara, 1995, XII, 412).

9 Zehebî, Siyer, XIX. 363.

ilim uğruna dünya zevklerini bir tarafa bırakmış, gece-gündüz demeden yollara düşüp diyar diyar dolaşmıştır. Yeri geldiğinde tek bir hadis veya 'âlî bir isnâd elde etmek için uzak diyarlara yolculuk yaptığı olmuştur. Ayrıca ilim talebi ve hac ibadetini yerine getirmek için otuz defa hacca gittiği rivâyet edilmektedir.¹⁰

Resmi bir görevde bulunmayan ve ticaretle meşgul olmayan İbnü'l-Kayserânî, onurlu bir hayat sürmüş, kimseye yük olmamış, geçimini sağlamak için ücret karşılığında kitap istinsah etmiş ve yaptığı yolculuklar esnasında insanların yükünü taşımıştır.¹¹

Hadis rivâyeti uğrunda yapmış olduğu seyahatlerde birçok zorlukla karşı karşıya kalan İbnü'l-Kayserânî, sağlık açısından da bazı sorunlar yaşamıştır.¹² Ömrünün sonlarına doğru Hemedan'da kendisine bir ev yaptırmış ve orada ikamet etmiştir. Dine ve ilme hizmet ile geçen ve hadis uğrunda seyahatlerle dolu bereketli bir ömrün sonunda, arkasında engin bilgisine şahitlik eden birçok eser bırakarak altmış yaşında bir hac dönüşü 15 Rebîülevvel 507'de (30 Ağustos 1113) Bağdat'ta vefat etmiş ve orada Makberatü'l-'Atîka'da defnedilmiştir.¹³

2. Eserleri

İbnü'l-Kayserânî, hadis başta olmak üzere değişik alanlarda birçok eser telif etmiştir. Kaleme aldığı eserlerden bazıları, isnâd, metin ve rical alanında yazılan kitapların yeniden düzenlenmesi ve özetlerinin çıkarılması şeklindedir. O, bu tarz eserleri kaleme almakla, hadisle uğraşanlara yardımcı olmak ve bu ilimlere ulaşmada kolaylık sağlamak istemiştir. Muhtelif kaynaklarda ona 84 eser isnâd edilmektedir. Günümüzde bu eserlerden bazıları değişik araştırmacılar tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. Yaptığımız araştırmaya göre bu eserlerden beş tanesinin çeşitli kütüphanelerde yazma nüshaları bulunmaktadır. On iki tanesi de değişik zamanlarda tab edilmiştir.¹⁴ Kaynaklarda ismi geçen bu eserlerin büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır:

10 İbn Nukta, Muhammed b. Abdülgani, et-Takyîd li-Ma'rifeti'r-Ruvvât ve's-Sened ve'l-Mesânîd, Meclisü Dâirati'l-Me'arifi'l-'Osmanî, Haydarabad, 1983, I, 57.

11 İbnü'l-Kayserânî, Safvet, s. 32.

12 İbnü'l-Kayserânî, Safvet, s. 32; İbn Nukta, Takyîd, I, 56.

13 Zehebî, Düvelü'l-İslâm, Dâru Sâdir, Beyrut, 1999, II, 13; İbn Kesîr, Bidâye, XVI, 222; İbn Nukta, Takyîd, I, 57; İbnü'l-'Îmâd, Şezerât, VI, 30.

14 Eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Yıldırım, Selahattin, İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî ve Hadisçiliği, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Konya, 2011, s. 37-53.

1. *el-Cem' Beyne Ricâli's-Sahîhayn*.¹⁵ Bu kitap, Meclisü Dâireti'l-Meârifî'l-İslâmî tarafından 1323 tarihinde Haydarabad'da iki cilt olarak yayımlanmıştır. Buhârî ve Müslim'in ricâli ile ilgili yazılmış olan bu kitap, Ebû Nasr el-Kelâbâzî (ö. 398/1007) ve Ebû Bekr el-İsfehânî'nin (ö. 466/1074) Buhârî ve Müslim'in ricâli ile ilgili yazmış oldukları eserlerde geçen râvîleri bir araya getirmektedir. İbnü'l-Kayserânî'nin Buhârî ve Müslim'in farklı ricâlinin az olduğunu görmesi ve bu kitapları ihtisar ederek bir araya getirmek istemesi neticesinde yazılmış bir eserdir.

Kitapta zikredilen eserlerin ihtisarıyla yetinilmemiştir. Bilakis râvîlerle ilgili birtakım bilgiler ilave edilmiş ve alfabetik bir düzen içinde yazılmıştır. 2405 biyografi ihtiva etmektedir. Zikrettiği her bir isimde, önce Buhârî ve Müslim'in hadisini almada ittifak ettiği şahısları, sonra sadece Buhârî'nin, daha sonra da sadece Müslim'in hadisini aldığı kişileri zikretmiştir. Çalışmasının son bölümünde ise *Sahîhayn*'de kendilerinden hadis tahric edilen kadın râvîleri konu edinmiştir.

Sahîhayn'da bir veya iki hadisi rivâyet edilenlerin hadislerinin nerede geçtiği belirtilmiş, bunlardan illetli oldukları iddia edilenlerin durumu izaha kavuşturulmuştur. Hadisleri "istişhâd" amacıyla zikredilenler ayrıca vurgulanmıştır. Kelâbâzî ve İsfehânî'nin kitaplarında farklı kimlik bilgileriyle geçen kişiler tespit edilmiştir. Âlî ve nâzil senedleri tespit edebilmek için rivâyetleri hem doğrudan hem de vasıta ile nakledilenlere işaret edilmiştir.

2. *Şurû't Eimmeti's-Sitte*. Bu kitap, Muhammed Zahid b. Hasan el-Kevserî (ö. 1371/1900) tarafından Muhammed b. Mûsâ el-Hâzîmî'nin (ö. 584/1188) *Şurû'tü'l-Eimmeti'l-Hamse* adlı eseriyle birlikte 1938'de Kahire'de ve 1985'te Beyrut'ta neşredilmiştir. Ayrıca Abdülfettâh Ebû Gudde (ö. 1417/ 1997) bu eseri Ebû Dâvûd'un (ö. 275/888) *Risâle İlâ Ehli Mekke fî Vasfî Sünenih* adlı risalesiyle birlikte 1997 tarihinde Beyrut'ta yayımlamıştır.

Bu kitap, altı hadis imamının hadisleri cem etmede öngördükleri şartları ortaya koymaya yönelik yapılmış muhtasar bir çalışmadır. Eserde altı imamın hadisleri cem etmede öngördükleri varsayılan şartların neler olduğu üzerinde durulurken aynı zamanda bu eserlere şöhret kazandıran ve onları diğerlerinden farklı kılan özellikler de araştırılmıştır.

15 Makrîzî, Tekiyuddin Ahmed b. Ali, el-Mukaffe'l-kebir, Dâru'l-Garb el-İlâmî, Beyrut, 1991, V, 735; Bağdatlı, İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Arifîn, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1951, II, 82; Kehhâle, Ömer Rıza, Mu'cemü'l-Müellifîn, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993, III, 364.

3. *Etrâfû'l-Garâib ve'l-Efrâd li'd-Dârekutnî*.¹⁶ *el-Etrâf li'l-Efrâd* ve *Etrâfû'l-Efrâd* isimleriyle de bilinen bu eserin Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'de (Hadis, nr. 697, 361 varak) ve Fas Karaviyyîn Kütüphanesi'nde (nr. 1065) birer yazma nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi'nde bir mikrofilmi bulunmaktadır. Ebü'l-Mehâsin el-Hüseynî (ö.765/1364), eseri yeniden düzenleyip ihtisar etmiştir. Kitabın Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye'deki nüshasının muhtelif kısımları üzerinde 1983 ve sonraki yıllarda Halîl b. Hasan Hamâde, Abdullah b. Nasır eş-Şekârî ve Muhammed Nûr el-Merâğî tarafından Riyad İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye Üniversitesi'nde doktora çalışması yapılmıştır.

İbnü'l-Kayserânî, Dârekutnî'nin "garib" ve "ferd" hadislerle ilgili yazmış olduğu eserden daha kolay istifade edilmesini sağlamak amacıyla bu kitabı yazmıştır. Eser önce hadisin ilk râvîsi olan sahâbî, ondan rivâyette bulunanların fazla olması durumunda tâbiîn ve tebe-i tâbiîn adlarına göre alfabetik olarak tertip edilmiştir. Böylece bir sahabinin bütün rivâyetleri ve onların senedleri bir araya getirilmiştir. Dârekutnî'nin kitabında geçen rivâyetin tümü yerine baş kısmından sadece bir bölümü zikredilmiştir.

4. *Mes'etü'l-'Ulüvv ve'n-Nüzûl fi'l-hadis*.¹⁷ Bu kitap, Salâhuddin Makbul Ahmed tahkikiyle Mektebetu İbni't-Teymiyye tarafından Kuveyt'te yayımlanmıştır. Ayrıca eseri, Ahmed Ferid el-Mezîdî tahkik etmiş ve Beyrut'ta Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye tarafından 2004 tarihinde yayımlanmıştır.

Müellif kitabın başında hadis ehlinin faziletine dair rivâyetleri zikretmiş daha sonra âlî ve nâzil konusuna geçmiştir. Muhaddislerin âlî isnâdı övdüklerini ve nâzili yerdiklerini ifade etmiştir. Âlî isnâdın beş derecesi olduğunu belirtmiş ve bunları örneklerle açıklamıştır. Ayrıca tâbiîn ve hadis imamlarının tabakalarına da değinmiştir.

5. *Zahîretü'l-Huffâz el-Muharrac ale'l-Hurûf ve'l-Elfâz*.¹⁸ Bu kitabın Köprülü Fazıl Ahmet Paşa Kütüphanesi'nde 674. 1-193 vr. yazma nüshası bulunmaktadır. Eser, Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Firyevâî tahkikiyle Dâru's-Selef tarafından 1996 yılında Riyad'da neşredilmiştir.

İbnü'l-Kayserânî, bu eserde, İbn 'Adî'nin (ö. 365/976) 2200'den fazla zayıf râvînin biyografisini ihtiva eden *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*'inde yer alan zayıf ve uydurma hadisleri toplayıp alfabetik sıraya koymuştur. Ayrıca bu esere *Tekmi-*

16 Zirikî, A'lâm, VI, 171.

17 Makrîzî, Mukaffa, V, 736; Kehhâle, Mu'cem, III, 364.

18 Bağdatlı, Hediyye, II, 81.

letü'l-Kâmil adıyla bir de zeyl yazmıştır.¹⁹ Zehebî *Mîzânü'l-i'tidâl* adlı eserinin mukaddimesinde cerh ve ta'dîl ilminde yazılan eserlerden söz ederken, İbnü'l-Kayserânî'nin İbn 'Adî'nin *el-Kâmil*'ine bir zeyl yazdığını ve bu kitabı görmediğini anlatırken²⁰ Yâkut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* adlı eserinde *Buhârâ* maddesinde *Tekmiletü'l-Kâmil*'den nakilde bulunmaktadır.²¹

6. *el-Ensâbü'l-Müttefika fi'l-Hattı'l-Mütemâsile fi'n-Nakt ve'z-Zabt*²² (*el-Müştebih Mine'l-Esmâ ve'l-Ensâb, Ensâbü'l-Muhaddisîn*). Bu kitap, P. de Jong tarafından da 1865 tarihinde Leiden'de yayımlanmıştır. Eser ayrıca Kemâl Yûsuf el-Hût'un tahkikiyle Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye tarafından 1991 tarihinde Beyrut'ta yayımlanmıştır.

İbnü'l-Kayserânî'nin "müttefik ve müfterik" kavramlar konusunda telif etmiş olduğu bu eser, alanında yazılmış ilk eser olma özelliğine sahiptir. O, konuyla ilgili daha önce yazılmış bir eser bulunmadığı ve nispetler noktasında şahit olduğu birtakım yanlışları gidermek için bu eseri yazmıştır. Alfabetik tertiple yapılmış olunan bu çalışmada önce zikredilen nispette kaç kişi varsa, o miktarda nispet tekrarlanmış sonra da onların neden bu nispeti aldıkları tek tek açıklanmıştır.

7. *İzâhü'l-İşkâl fi Men Übhime İsmuh mine'n-Nisâi ve'r-Ricâl*.²³ Bu kitabı Basim Cevâbire tahkik etmiş ve Mektebetü'l-Mu'allâ tarafından 1988 yılında Kuveyt'te yayımlanmıştır.

İbnü'l-Kayserânî bu eseri hadislerin sened veya metninde ismi açıkça zikredilmeyen "recül, imrae, şeyh, fülân" ve benzeri cins isimleriyle işarette bulunulan mübhem râvîleri açıklamak amacıyla telif etmiştir. Kitap, ikiyüz otuz dokuz mübhem biyografiyi konu almış ve bunları on altı bölüme ayırarak incelemiştir. Mübhem râvîlerin geçtiği hadisleri zikretmeye gerek olmadığından rivâyet edilen hadisler getirilmemiş²⁴ sadece mübhem râvîlerin isimleriyle yetinilmiştir.

8. *el-Hucce Alâ târiki'l-Mahacce*. Bu kitap üzerinde Abdülaziz b. Muhammed b. Abdullah es-Sedhân tarafından Riyad'da Muhammed b. Suûd Üniversitesi

19 Zehebî, *Mîzân*, I, 112; Başaran, a.g.md., XIX, 296.

20 Zehebî, *Mîzân*, I, 112.

21 Yakût el-Hamevî, *Mu'cem*, I, 356; Bkz. İbn 'Adî, Abdullah, *el-Kâmil fi Dü'afâi'r-Ricâl*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, Ts; Başaran, a.g.md., XIX, 296.

22 Bağdatlı, *Hediyye*, II, 82; Ziriklî, *A'lâm*, VI, 171 ♪

23 Makrîzî, *Mukaffa*, V, 736; Bağdatlı, *Hediyye*, II, 82; Ziriklî, *A'lâm*, VI, 171.

24 İbnü'l-Kayserânî, *İdâhü'l-İşkâl*, Mektebetü'l-Mu'allâ, Kuveyt, 1988, s. 27.

tesinde *el-Hâfız Muhammed b. Tâhir ve Menhecüh fi'l-Akîde* adıyla bir doktora çalışması yapılmıştır. Bu çalışma neticesinde kitabın tahkiki gerçekleşmiş ve 2008 tarihinde Riyâd'da Dâru 'Alemlî'l-Kütüb tarafından yayımlanmıştır.

Bu kitap selef akidesine göre yazılmış bir eser olup birçok itikadî konuyu ihtiva etmektedir. İbnü'l-Kayserânî, itikatla ilgili birtakım konuları önce manzum halde yazmış, sonra da bunları altı bölüme ayırarak teker teker şerh etmiştir. Şiirlerde zikrettiği hususları âyet ve hadislerden delil getirerek ispatlamaya çalışmıştır.

9. *Safvetü't-Tasavvuf*.²⁵ Bu kitabı, Ahmed eş-Şerabâsî, Dâru'l-Kütübi'z-Zâhiriyye nüshasına dayanarak tahkik etmiş ve Matbaatü Dâri't-Te'lif, 1950 tarihinde Kahire'de yayımlamıştır. Ayrıca eseri Gade el-Mukaddim Adre tahkik etmiş ve Dâru'l-Müntahabî'l-Arabî de 1995 tarihinde Beyrut'ta yayımlamıştır.

İbnü'l-Kayserânî, bu eserde tasavvuf ehlinin sülûk âdâbını ele alır, tasavvuf esaslarının Kitap, Sünnet ve İcmâa dayandığını, Rasûlullah'tan öğrenilen bu kâidelerin Sahabe tarafından uygulandığını ileri sürer ve sûfilîğin sünnete göre yaşamak, Hz. Peygamber'i ve ashabını örnek almaktan ibaret olduğunu ifade eder.

10. *Kitâbü's-Semâ'*.²⁶ Bu kitap el-Mektebetü'l-Ezheriyye'de bulunan nüshası esas alınarak Ebü'l-Vefâ el-Merâğî tarafından Kahire'de 1970/1994 tarihlerinde yayımlanmıştır. Eserin Köprülü Kütüphanesi'nde 46 vr. ts. yazma nüshası bulunmaktadır.

Musikî ile ilgili olan bu kitap, konusunda ilk çalışmalardan biri sayılmaktadır. Eserde kadın veya erkek sesiyle yahut bir enstrümanla icra edilen musikiyi dinlemenin câiz olduğu, haram diyenlerin sahih bir delillerinin olmadığı ve bunların birtakım zayıf rivâyetlere dayandıkları ileri sürülmüştür.

25 Makrîzî, Mukaffa, V, 736; Bağdatlı, Hediyye, II, 83; Zirikî, A'lâm, VI, 171; Kehhâle, Mu'cem, III, 364.

26 Makrîzî, Mukaffa, V, 736; Bağdatlı, Hediyye, II, 81.

B. Tezkiretü'l-Huffâz'ın Tanıtımı ve Özellikleri

Buhârî (ö. 256/869), İbn 'Adî (ö. 365/976), Nesâî (ö. 303/915), Dârekutnî (ö. 385/ 997), Cüzekânî (ö. 543/1148) ve İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) gibi mütekaddim ve müteahhir ulemâdan birçoğu mevzû hadisleri²⁷ ortaya çıkarmak için çaba göstermişler. Bu amaç için çalışan hadisçilerden birisi de İbnü'l-Kayserânî'dir. O mevzû rivâyetlerle ilgili birtakım çalışmalar yapmış ve bu alanda eser telif etmiş ilk âlimlerden biri sayılır.²⁸ Yazmış olduğu *Tezkiretü'l-Huffâz* adlı eseriyle yalancıların, cerh edilenlerin, zayıf ve metrûk râvîlerin rivâyet ettikleri ve insanların tartışmalarında sahih veya zayıf olduğunu bilmeden birbirilerine karşı kullandıkları rivâyetleri bir araya getirmiştir. Alfabetik olarak sıraladığı bu rivâyetlerin sahih, zayıf veya mevzû olduklarını, zikredilen rivâyetin neden tenkite tâbi tutulduğunu, hatanın nereden kaynaklandığını, meşhur munekkitlerin rivâyetin zayıflığına neden olan râvî ile ilgili neler söylediğini açıklamıştır. Bundan başka Hz. Peygamber'e izâfe edilen birtakım haberlerin asıl sahiplerine de işaret etmiş, sözü söyleyenin sahâbî, tâbi veya bir filozof olduğunu belirtmiştir. İbnü'l-Kayserânî, bu çalışmasını İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'i esas alarak yapmıştır. İbnü'l-Kayserânî, her harfe bir bâb ayırmış ve hadislerin senedlerini zikretmemiştir. Kısa hadisleri tam metinleriyle nakletmiş, uzun hadisleri ise baş taraflarından bir miktarı alıp sened zincirindeki zayıf ve mecrûh râvîlerin adlarını zikretmiş ve daha sonra râvîler hakkındaki hükmünü, bazı cerh ifadeleriyle vermiştir. Naklettiği hükümler, genellikle büyük munekkitlerin o râvîler hakkında verdikleri hükümlerdir.²⁹

1. Tezkiretü'l-Huffâz'ın Adı ve Yazılma Sebebi

Bu eser, değişik isimlerle, muhtelif kişiler tarafından farklı yerlerde neşredilmiştir. İlk olarak, Mısır'da hicri 1323 tarihinde *Tezkiretü'l-Mevdû'ât* adıyla Muhammed Emin el-Hânci tarafından Saadet Matbaasında yüz yirmi sayfa olarak neşredilmiştir.³⁰ Eserin bu baskısını nâşir Hamdi es-Selefi'nin tahkik

27 Hadis uydurma faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed Accâc el-Hafîb, es-Sünne Kable't-Tedvîn, Mektebetü Vehbe, Kahire, 1998, s. 188; Subhî Sâlih, 'Ulûmü'l-Hadîs, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut, 2006, s. 266; Aşikkutlu, Emin, "Hadis Vaz'ının Hz. Peygamber Devrinde Başladığına Dair Rivâyetler ve Delil Değerleri", M.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 2005/2; Eşkar, Ömer Süleyman Abdullah, el-Vad' fi'l-hadîsi'n-Nebevî, Dâru'n-Nefâis, Amman, 2004, s. 66; Kandemir, Mevzû Hadisler, İFAV, İstanbul, 2002, s. 27.

28 'Irakî, Ebü'l-Fazl Abdurrahim b. Huseyn, Risale fi'r-Reddi 'ale's-Sağani, II, 354 (Müsne-dü's-şihâb adlı eserin sonunda yayınlanmıştır).

29 Bkz. İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 7, 17, 52.

30 Tezkiretü'l-Mevdû'ât, (nşr. Muhammed Emin el-Hancı), Saadet Matbaası, Kahire, 1323.

ettiği nüsha ile karşılaştırdığımızda, bunun ancak onun bir ihtisarı olabileceğini fark ediyoruz. Zira bu nüsha bazı hadislerin çıkarılması, müellifin yaptığı alıntıların ve verdiği hükümlerin atılmasıyla ciddi değişikliklere uğramıştır. Daha sonra 1401/1981 tarihinde Muhammed Mustafa el-Hadrî tarafından *Ma'rifetü Tezkireti'l-Huffaz* adıyla Mekke'de ve 1406/1985 tarihinde İmâdüddin Ahmed Haydar tarafından *Kitâbü Ma'rifeti't-Tezkire fi'l-Ehadîsi'l-Mevdû'a*³¹ adıyla Beyrut'ta tahrir ve tahkikli olarak yayımlanmıştır. Son olarak da 1415/1994 tarihinde Hamdî b. Abdülmecîd b. İsmail es-Selefi tarafından *Tezkiretü'l-Huffaz Etrâfû Ehâdîsi Kitâbi'l-Mecrûhîn li-İbn Hibbân* adıyla Riyâd'da rivâyetlerin İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-Mecrûhîn* ve İbn 'Adî'nin *el-Kâmil*'inde geçtiği cilt ve sayfalar gösterilerek neşredilmiştir.³²

Irak'ın Süleymaniye kentinde el-Evkâfû'l-Merkeziye Kütüphanesi'nde 4/17 numarada bulunan ve nâşir Hamdi es-Selefi'nin esas alıp tahkik ettiği yazma nüshanın ismi *Tezkiretü'l-Huffaz* olarak geçmektedir. Bu nüsha, müelliften kırâat yoluyla alınan bir nüshadan hicri 675 yılında istinsah edilmiştir. El yazması nüsha Farsça yazı karakterine benzemekte, her sayfada 26 satır bulunmakta ve her satırda yaklaşık yirmi kelime yer almaktadır.³³

Hâfız el-'Irakî (ö. 806/1404), Râdiyuddin es-Sağânî'ye (ö. 650/1252) reddiye olarak kaleme aldığı ve Muhammed b. Selâme el-Kudâ'i'nin (ö. 454/1062) *Müsnedü's-Şihâb* adlı eserinin sonunda neşredilen risalesinde şöyle der: "Zayıf ve mevzû hadislerle ilgili olarak İbnü'l-Cevzi'den (ö. 597/1201) önce Muhammed b. Tâhir el-Makdisî, iki eser yazmıştır. Birini *Tezkiretü'l-Huffaz*, diğerini *Zahîretü'l-Huffaz* diye adlandırmıştır. Birincisinde Ebû Hâfîm b. Hibbân el-Büstî'nin *Târîhü'd-Dü'afâ*'sında, ikincisinde ise Ebû Ahmed b. 'Adî'nin *el-Kâmil*'inde geçen hadisleri bir araya getirmiştir. İki kitapta da hadisler alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir".³⁴

Celalüddin es-Suyûtî (ö. 911/1504) de *el-Leâli'l-Masnû'a fi'l-Ehadîsi'l-Mevdû'a* adlı eserinde, *Tezkiretü'l-Huffaz*'dan nakilde bulunuyor.³⁵

31 Sönmez, M. Ali, "İbn Hibbân ", DİA, İstanbul 1999, XX, 63.

32 Kandemir, M. Yaşar, a.g.md., XX, 110.

33 İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiretü'l-Huffâz* (thk. Hamdi es-Selefi), Dâru's-Samiî, Riyâd 2007, s. 4.

34 'Irakî, *Risale*, II, 354.

35 Suyûtî adı geçen eserinde 101 numaralı hadisi değerlendirirken şunları kaydetmektedir: "İbn Tâhir, *Tezkiretü'l-Huffâz* adlı eserinde: 'Bu hadisi Hüseyin b. 'Ulvan el-Kûfî, Hişâm'dan rivâyet etmektedir. Hüseyin el-Kûfî hadis uydururdu.' demektedir. (Bkz. Suyûtî, Celalüddin, *el-Leâli'l-Masnû'a fi'l-Ehadîsi'l-Mevzû'a*, ts. y.y. I, 192).

İbnü'l-Kayserânî, eserin yazılma sebebini, kitabın mukaddimesinde kısaca izah etmektedir. Buna göre o, bu kitapta yalancıların, cerh edilenlerin, zayıf ve metrûk râvîlerin rivâyet ettikleri ve insanların da tartışmalarında birbirilerine karşı kullandıkları hadisleri bir araya getirmiştir. Bu hadisleri cem etmesinin amacı ise onlardan birini öğrenmek isteyen hadisçilere yardımcı olmak ve o rivâyetlere ulaşmalarında kolaylık sağlamaktır. Bu nedenle de rivâyetleri alfabetik sıraya koymuştur. Müellif bu amacını kitabın ismine de yansıtmış ve “hadis hâfızlarına hatırlatma” anlamında *Tezkiretü'l-Huffâz* adını vermiştir. Eseri İbnü'l-Kayserânî'den Muhammed b. Ebû Bekr Ebû Mûsa el-Medînî el-İsbehânî (ö. 581/1185) rivâyet etmiştir.³⁶

2. Eserin Yazılmasında Takip Edilen Usûl

Muhaddisler mevzû rivâyetlerle ilgili eserleri iki şekilde ele almışlardır. Birincisi, Buhârî (ö. 256/869), İbn 'Adî (ö. 365/976), Nesâî (ö. 303/915), Dârekutnî (ö. 385/ 997) gibi mütekaddim ulemânın metodudur. Bu metotta asıl olan râvîlerdir. Önce yalancı ve zayıf râvîlerin biyografileri yazılmış sonra da onların naklettikleri mevzû rivâyetler zikredilmiştir. İkincisi ise müteahhir hadisçilerin yöntemidir ki bu yöntemde öncelikli olan râvîler değil rivâyetlerdir. Dolayısıyla mevzû rivâyetler çeşitli şekillerde bir araya getirilerek eserler oluşturulmuştur. Bu yöntem ile eser yazanlardan bazıları mevzû ve zayıf rivâyetleri birlikte verirken bazıları da sadece uydurma rivâyetleri ele almıştır. Buna örnek olarak üzerinde çalıştığımız İbnü'l-Kayserânî'nin *Tezkiretü'l-Huffâz*'ı, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Mevzûât*'ı, Suyûtî'nin (ö. 911/1504) *el-Leâli'l-Masnu'a*'sı ve Ali-yü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1606) *Mevzûât*'ını verebiliriz.

Tezkiretü'l-Huffâz aynı zamanda “etrâf” tarzında yazılmış bir eserdir. Etrâf hadislerin baş tarafından bir kısmı zikredilmek suretiyle, sahabe adına ve hadis metinlerine göre alfabetik olarak düzenlenen eserlere denilir.³⁷ Müellif, kitabın mukaddimesinde işaret etmemekle beraber, eserin İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'indeki³⁸ 1139 rivâyet esas alınarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Müellif, kısa hadisleri tam metinleriyle nakletmiş, uzun hadislerin de baş taraflarından bir miktarını alıp sened zincirindeki zayıf ve mecrûh râvîlerin adlarını

36 İbnü'l-Kayserânî, *Tezkire*, s. 7.

37 Kandemir, Yaşar, “Etrâf” DİA, İstanbul, 1999, XI, 498-499.

38 Eserinin tam adı, *Kitâbü (ma'rifeti'l-Mecrûhîn mine'l-Muhaddisîn ve'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn*'dir. Bu kitap, İbn Hibbân'ın rivâyetleri tenkit edilen râvîlere dair alfabetik bir eseri olup, giriş bölümünde cerh ve ta'dil faaliyetlerinin tarihçesi özetlenmiş, yirmi çeşit cerh sebebi hakkında geniş bilgi verilmiştir. (Bkz. *Kitâbü'l-Mecrûhîn*, Dâru's-Samîi, Riyâd, 2000, I. 13-83).

zikretmiş ve daha sonra râvîler hakkındaki hükmünü, bazı cerh tabirleriyle vermiştir. Bundan başka Hz. Peygamber'e izâfe edilen birtakım haberlerin asıl sahiplerine de işaret etmiş, sözü söyleyenin sahâbî, tâbiî veya bir bilgin olduğunu belirtmiştir. Verdiği hükümler genellikle büyük münekkitlerin o râvîler hakkında verdikleri hükümlerdir. *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'de, râvîler alfabetik sıraya konulup haklarında hüküm verildikten sonra örnek olarak rivâyet ettikleri birkaç hadis zikredilirken; *Tezkiretü'l-Huffaz*'da ise önce hadisler alfabetik sıraya konulmuş, sonra râvîler hakkında hüküm kısa ve özet bir şekilde verilmiştir.

Bu iki eser arasında bir karşılaştırma yapmak için *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'in ilk râvî portresini ve o râvînin *Tezkiretü'l-Huffaz*'daki rivâyetini vermek istiyoruz. Bu karşılaştırma bize İbnü'l-Kayserânî'nin, İbn Hibbân'dan ne derece istifade ettiğini gösterecek ve her ikisinin tenkit metodu hakkında bir fikir verecektir.

Kitâbü'l-Mecrûhîn'deki ilk râvî ve değerlendirilmesi şu şekildedir:

Ebân b. Ebî 'Ayyâş (ö. 138/756). "Basralıdır. Künyesi Ebû İsmail, babasının adı Fîrûz'dur. Abdulkays kabilesinin mevâlilerindendir. Enes ve Hasan Basrî'den hadis nakleder. Kendisinden Sevrî ve başkaları rivâyette bulunmuştur. Geceleri namazla, gündüzleri oruçla geçiren zâhitlerden biridir. Hasan Basrî'nin meclisinde bulunur, onun söylediklerini dinler ve ezberlerdi. Sonra da, ondan dinlediklerini Enes yoluyla Hz. Peygamber'e hadis olarak isnâd ederdi. Enes'ten bin beş yüzden fazla hadis rivâyet etmiştir. Fakat bunların çoğunun aslı yoktur."³⁹

İbn Hibbân (ö. 354/965), bu bilgileri verdikten sonra Ebân ile ilgili kendisine ulaşan tenkitleri şöyle nakleder:

"Ebû Dâvûd (ö. 275/888), şöyle demiştir: 'Abbâd b. Suheyb, Şu'be'nin yanına gelerek ondan Ebân b. Ebî 'Ayyâş'ı tenkit etmekten vazgeçmesini rica etmiştir. Şu'be düşünmesi için üç gün müsaade istemiş, üçüncü günün sonunda ona: 'Düşündüm, fakat Ebân hakkında sükut etmenin câiz olmadığı kanaatine vardım, demiştir.'⁴⁰

"Ebân b. Ebî 'Ayyâş, Hammâd b. Zeyd'e gelmiş ve Şu'be'nin kendisi aleyhinde konuşmaması için aracılık etmesini istemiştir. O da, Şu'be'ye bunu aktarmıştır. Şu'be, Ebân'ın aleyhinde birkaç gün konuşmadıktan sonra bir gece yarısında Hammad'ın yanına gelerek 'Ebân hakkında konuşmamamı istemiştin,

39 İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *Kitabü'l-mecrûhîn*, Dâru's-samî, Riyâd, 2000, I, 89.

40 İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 89.

fakat düşündüm ki onun hakkında konuşmamak câiz değildir. Çünkü o, Hz. Peygamber'e yalan isnâd etmektedir, demiştir.”⁴¹

“Ali b. Müshir, kendisinin ve Hamza ez-Zeyyât'ın Ebân b. Ebi 'Ayyâş'tan bin civarında hadis aldıklarını ifade ettikten sonra, rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü ve bu hadisleri ona arz ettiğini, Hz. Peygamber'in de bunlardan sadece beş tanesinin kendisine ait olduğunu, diğerlerinin kendisine ait olmadığını söylemiştir.”⁴²

“Amr b. Ali 'Yahyâ b. Maîn (ö. 233/847) ve 'Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813) Ebân b. Ayyâş'tan hadis rivâyet etmezlerdi.' demiştir.”

“Yahya b. Maîn, Ebân'ın hadiste bir değerinin olmadığını söylemiştir.”

“Ebû Hâtim, 'Ebân'ın Hasan Basrî'den duyup yanılarak Hz. Enes'e isnâd ettiği rivâyetlerden biri şudur: 'Hz. Peygamber Ced'â adlı devesinin üzerinde bize hutbe irâd etti ve şöyle buyurdu: 'Ey insanlar! Sanki dünyada haklara riayet etmek bize değil de başkalarına vacip olmuştur, ölüm bize değil de başkasına yazılmıştır, teşyi ettiğimiz ölümler bir iş için gönderdiğimiz ve yakında geri dönecek elçilerimiz. Biz dünyada ebediyen kalacakmışız gibi onları gömüyor, miras bıraktıklarını yiyoruz. Tüm öğütleri unutmuş ve bütün felaketlerden emin olmuşuz. Kendi kusurlarıyla meşgul olup başkalarının kusurlarını araştırmaya zaman bulamayana, helal yoldan kazandığı malı harcayana, ilim ve hikmet ehliyle bir araya gelene, günah ve isyan ehlinden uzak durana müjdeler olsun. Nefsine hâkim, ahlakı güzel ve kalbi temiz olana ve insanlara zararı dokunmayana müjdeler olsun. İlmîyle amel edene, ihtiyaç fazlası malını infak edene, fazla konuşmayana ve sünneti yeterli görüp bid'ate düşmeyene müjdeler olsun' demiştir.”⁴³

“Bu hadisi bize İbn Kuteybe rivâyet etti. O da dedi ki, bize İbn Ebi's-Sirrî rivâyet etti. O da dedi ki, bize Abdülaziz b. Abdüssamed rivâyet etti. O da dedi ki, bize Ebân b. Ebî 'Ayyâş rivâyet etti. O da Enes'den nakil ile Hz. Peygamberin böyle buyurduğunu nakletti.”⁴⁴

“Ebân, Enes'ten şu hadisi de rivâyet etmiştir: Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah'ın yüce ismi (ism-i 'azâm), kulun, hamd sana has olduğu için senden dilekte bulunuyorum. Senden başka ilah yoktur. Yerin ve göğün eşsiz yaratıcısı sensin. Celâl ve ikrâm sahibisin” demesidir. Sonra şöyle buyur-

41 İbn Hibbân, Mecrûhîn, I, 89.

42 İbn Hibbân, Mecrûhîn, I, 89.

43 İbn Hibbân, Mecrûhîn, I, 89.

44 İbn Hibbân, Mecrûhîn, I, 91.

du: “Vallahi bu onun yüce ismidir. Bu isimle ona yalvarıldığında kişiye istediği verilir. Dua edildiğinde icâbet edilir.”⁴⁵

“Bunu bize Muhammed b. Hasan el-Lahmî + Ahmed b. Zeyd el-Hazzâz er-Ramlî + Damra + Yahya b. Raşid + Ebân + Enes b. Malik’den nakletti”.⁴⁶

*Tezkiretü’l-Huffaz’*daki rivâyet ve değerlendirilmesi şu şekildedir:

“Ey insanlar! Sanki dünyada haklara riayet etmek bize değil de başkalarına vacip olmuştur ... sünneti yeterli görüp bid’ate düşmeyene ...”

“Bu hadisi, Ebân b. Ebi ’Ayyâş, Enes’ten rivâyet etmiştir. Ebân, metrûku’l-hadistir. Ebân, Hasan Basrî’nin vaazlarında söylediklerini dinler, sonra da onları Enes yoluyla Hz. Peygamber’e isnâd ederdi. İbn Hibbân, zikredilen rivâyetin bu türden olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda bu hadisi Nadr b. Muhriz b. Ba’îs Muhammed b. el-Münkedir’den o da Enes b. Mâlik’ten nakletmiştir. Nadr b. Muhriz ise Şam ehlinde olup münkerü’l-hadis’tir. Bu rivâyet Ebân’a ait olup ondan yayılmıştır”.⁴⁷

Görüldüğü gibi İbn Hibbân ele aldığı râvî ile ilgili bütün bilgileri değişik münekkithlerden nakil ile detaylı bir şekilde incelerken tenkit ettiği râvîden örnek olsun diye iki rivâyeti zikretmiştir. İbnü’l-Kayserânî ise, *Kitâbü’l-Mecrûhîn*’de örnek olarak geçen bu rivâyeti *Tezkiretü’l-Huffaz’*da “eliften sonra gelen ya” harfi bölümünde zikretmiştir. Uzun olduğu için orta ve son kısmını çıkararak bir bölümünü zikretmemiştir. Hadisin Ebân b. Ebi Ayyâş’ın Enes’ten rivâyet ettiğini ve Ebân’ın metrûku’l-hadis olduğunu söylemiştir. İbnü’l-Kayserânî, İbn Hibbân’dan nakille Ebân’ın ve rivâyetin durumunu izah ederken bu rivâyetin başka kimler tarafından nakledildiğini de belirtmiştir.

İbnü’l-Kayserânî, Ebân’dan gelen ve *Kitâbü’l-Mecrûhîn*’de zikredilen ikinci rivâyeti ise önceki rivâyetten ayrı olarak ele almıştır. O ikinci rivâyeti “eliften sonra gelen sîn” bölümünde zikretmiş ve hadisin râvîsi olan Ebân’ın metrûku’l-hadis olduğunu tekrarlamıştır.⁴⁸

3. Tezkiretü’l-Huffaz’dan Bazı Örnekler

Biz burada *Tezkiretü’l-Huffaz’*ı daha iyi tanıtmak için onda geçen birkaç örneği zikretmek istiyoruz. Bu örnekleri seçerken bazı özellikleri göz önünde

45 İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 91

46 İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 91

47 İbnü’l-Kayserânî *Tezkire*, s. 149-150.

48 İbnü’l-Kayserânî *Tezkire*, s. 56.

bulundurduk. Bunlar sırasıyla şu şekildedir: Birinci rivâyet asılsız ve tamamen uydurma olup eserde geçen ilk rivâyettir. İkinci rivâyette problem râvîden kaynaklanıp başka bir râvî tarafından sahîh bir şekilde gelen versiyonu vardır ve müellif onu da zikretmiştir. Üçüncü rivâyet ise Hz. Peygamber'in sözü olmadığı halde ona isnâd edilmiştir. Müellif bu sözün asıl sahibini de belirtmiştir.

1. "Yüce Allah'ın hiç sevmediği dil Farsça'dır, Şeytanların konuştuğu dil Huzice'dir (İran'da bir bölgenin adıdır).⁴⁹ Cehennemdekilerin dili Buharaca'dır. Cennet ehlinin dili ise Arapçadır".⁵⁰

Bu rivâyet ile ilgili olarak İbnü'l-Kayserânî şunları ifade etmektedir: "Bu asılsız mevzû bir rivâyettir. İsmail b. Ziyâd, Asım el-Kattân'dan, o da Makburî'den, o da Ebû Hureyre'den rivâyet etmiştir. Mütekaddim tenkitçiler cerh kitaplarında İsmail'i tenkit etmişler; Fakat müteahhir âlimler onu tenkit etmişlerdir."⁵¹

İbn Kayserânî bu rivâyet ile ilgili yaptığı kısa açıklamadan sonra, İbn Hibbân ve İbn 'Adî'nin hadisin râvîsi olan İsmail hakkında yaptıkları değerlendirmeye geçmekte ve şunları kaydetmektedir: İbn Hibbân, İsmail b. Ziyâd'ın hadis uydurmada "deccâl" olduğunu ve tenkit amacı dışında, kitaplarda isminin dahi zikredilmesinin câiz olmadığını söyler. İbn 'Adî ise, İsmail b. Ziyâd'ın "münkerü'l-hadis" olduğunu, yaptığı rivâyetleri ne isnâd ne de metin açısından hiç kimsenin desteklemediğini ifade etmektedir.⁵²

2. "Tanyeri ağardığı bir vakitte Cebrâil yanıma geldi ve bana kalk namaz kıl dedi. Ben de kalkıp sabah namazını iki rekât olarak kıldım".⁵³

İbnü'l-Kayserânî bu hadisi, Mahbûb b. Cehm b. Vâkid el-Kûfî, 'Ubeydullah b. Ömer'den, o da Nâfî'den, o da İbn Ömer'den rivâyet ettiğini ve Mahbûb'un, 'Ubeydullah'tan başkalarının hadislerini rivâyet ettiğini ve bu hadisin, Abdullah b. 'Abbâs kanalıyla gelen versiyonun sahih olduğunu ifade eder.⁵⁴

49 İbn Esîr, Mucdüddîn el-Mubârek b. Muhammed, en-Nihâye fî Ğarîbi'l-Hadis ve'l-Eser, Beytü'l-Efkâr ed-Düveliyye, Amman, 2003, s. 291.

50 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 7; Cûzekânî, Ebu Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm, el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr ve's-Sihâh ve'l-Meşâhîr, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 2004, s. 8; İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Farac Abdurrahmân b. Ali, el-Mevdû'at, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I, 111.

51 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 7.

52 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 8.

53 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 10.

54 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 10.

3. “Sevdiğini ölçülü sev. Çünkü bir gün düşmanın olabilir ...”.

Müellif bu hadisin, Süveyd b. ‘Amr el-Kelbî + Hamâd b. Seleme + Eyüb ve Hişâm + İbn Sîrîn + Ebû Hureyre’den rivayet ettiğini söyler. Ayrıca şu bilgileri verir: “Süveyd’in sahih senedlere “vâhî” metinler eklediğini, bu rivâyetin Hz. Peygamber’in değil Hz. Ali’nin sözlerinden olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca bu hadisi Hasan b. Ebî Cafer + Eyüp + Humeyd b. Abdurrahman + Ali’den rivâyet etmiştir. Hasan “metrûku’l-hadîs’tir”. Hasan’dan bu hadisi Ebû’s-Salt el-Herevî Abdüsselâm b. Sâlih çalmış ve iki isnâdın dışında ‘Abbâd b. ‘Avâm + ‘Amr b. Murre + İbn Ömer kanalıyla rivâyet etmiştir”.⁵⁵

4. İbnü’l-Kayserânî’nin Tezkiretü’l-Huffaz’daki Kaynakları

Daha önce müellif eserinin mukaddimesinde söylemese de *Tezkiretü’l-Huffaz*’ın İbn Hibbân’ın *Kitâbü’l-Mecrûhîn*’inden yararlanarak hazırlandığını, bir etrâf çalışması olduğunu zikretmiştik. Dolayısıyla *Tezkiretü’l-Huffaz* ile *Kitâbü’l-Mecrûhîn*’in kaynakları birbirinden farklı değildir. Hadislerden sonra yaptığı değerlendirmelerin hemen hemen tamamı *Kitâbü’l-Mecrûhîn*’de geçmektedir. Müellifimizin isimlerini en çok zikrettiği münekkitler İbn Hibbân (ö. 354/965) ile İbn ‘Adî’dir (ö. 365/975).⁵⁶ Tenkitlerinden câiz ettiği ve isimlerini zikrettiği diğer münekkitler arasında Yahya b. Sa’îd el-Kattân (ö. 198/813), Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/813), Yahya b. Ma’in (ö. 233/847), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/869), Nesâ’î (ö. 303/915) ve Dârekutnî (ö. 385/997) bulunmaktadır.

İbnü’l-Kayserânî, önce tenkit edilen râvînin rivâyet ettiği hadisi zikretmekte, sonra da râvî hakkındaki değerlendirmeye geçmekte ve bazen adı geçen meşhur münekkitlerin isimlerini vererek râvî hakkında söylediklerini nakletmektedir. Biz burada onun nakilde bulunduğu münekkitleri kronolojik olarak sıralayıp yaptığı nakillere üçer örnek vereceğiz.

4.1. Yahyâ b. Saîd el-Kattân’dan (ö. 198/813) Yaptığı Nakiller

⁵⁵ İbnü’l-Kayserânî, *Tezkire*, s. 17.

⁵⁶ İbn ‘Adî ise el-Kâmil adlı eserinde 2200’den fazla zayıf râvînin biyografisini zikretmiştir. O, kitabının başında, yalancılık ve hadis uydurma aleyhindeki hadis ve haberleri geniş bir şekilde nakletmiş, daha sonra haklarında az da olsa tenkit ifadeleri bulunan bütün râvîleri adlarına göre alfabetik biçimde sıralamıştır. Her râvî hakkında hadis imamlarının görüşlerini ve cerhedilme sebebini zikrederek, o râvî vasıtasıyla nakledilen hadislerden bazı örnekler vermiştir (Bkz. el-Kâmil fî Du’afâi’r-Ricâl, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, ts. I, 80).

1. *“Adamın biri Hz. Peygamber’in yanına geldi ve ‘Ben helak oldum’ dedi. Hz. Peygamber, ‘Neden?’ diye sordu. O da, ‘Ramazanda hanımım ile birlikte oldum’, dedi. Hz. Peygamber, ‘Öyleyse bir köle azat et’, dedi ...”.*⁵⁷

İbnü'l-Kayserânî, bu rivâyet ile ilgili olarak şunları kaydeder: “Bunu Leys b. Ebî Süleym, Mucâhid ve ‘Atâ’dan, onlar da Ebû Hureyre’den rivâyet etmişlerdir. Leys zayıftır. Yahyâ b. Saîd, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn ondan hadis rivâyet etmeyi terk etmiştir. Onun hadiste ‘Bir deve kurban et!’ demesi yanlıştır. Çünkü Hz. Peygamber öyle dememiş, adam ‘Elimde hiçbir şey yok’ deyince o da ‘İki ay oruç tut’ demiştir.”⁵⁸

Leys b. Ebî Süleym hakkında âlimler farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Yahyâ el-Kattân gibi Nesâî de onun zayıf olduğunu söyler. İbn Hibbân onun ömrünün sonunda hâfıza bozukluğuna uğradığını ifade ederken İbn Maîn onun güvenilir biri olduğunu ifade eder. Dârekutnî ise onun sünnete bağlı bir râvî olduğunu ve sadece bazı rivâyetlerinde tenkide tâbi tutulduğunu vurgular.⁵⁹

2. *“Kim kuşluk namazının dört rekâtına devam ederse günahları bağışlanır”.*⁶⁰

Müellif, bu rivâyeti Nehhâs b. Kahm’ın, Şedâd b. Ebî ‘Umâr’dan, onun da Ebû Hureyre’den rivâyet ettiğini ve Yahyâ el-Kattân’ın Nehhâs’tan hadis rivâyet etmeyi terk ettiğini söyler.⁶¹

3. *“Sizin namazda ellerinizi kaldırmanız var ya. İşte o bidattır”.*⁶²

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisin Bişr b. Har en-Nedbî’nin, Abdullah b. ‘Amr’dan rivâyet ettiğini ifade ettikten sonra Yahya el-Kattân’ın Bişr’i terk ettiğini ve Nedeb’in Ezd kabilesinin bir kolu olduğunu zikretmektedir.⁶³

4.2. Abdurrahman b. Mehdî’den (ö. 198/813) Yaptığı Nakiller

1. *“Ümmetim on beş şeyi yaparsa başlarına bela gelir”.*⁶⁴

⁵⁷ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 119.

⁵⁸ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 120.

⁵⁹ Zehebî, Mîzân, V, 509.

⁶⁰ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 322.

⁶¹ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 322.

⁶² İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 15.

⁶³ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 15.

⁶⁴ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 38.

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi Farac b. Füdâle'nin, Yahya b. Saîd'den, onun da Muhammed b. Ali'den, onun da Ali b. Ebû Tâlib'den naklettiğini ve Farac'ın zayıf bir râvî olduğunu, Abdurrahman b. Mehdî'nin, onun Yahya b. Saîd'den rivâyet ettiği hadislerin münker ve mablûb olduklarını söylediğini nakleder.⁶⁵

2. *"Hendek savaşı olunca ..."* Rivâyetin devamında taş ve açıklık konusu da geçmektedir.⁶⁶

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi İsmail b. Abdullah b. Ebî Sa'r el-Mekkî'nin Ebû Zübeyr'den, onun da Cabir'den rivâyet ettiğini ve Yahya b. Mehdî'nin İsmail'den hadis rivâyet etmediğini söyler.⁶⁷

3. *"Allah katında en hayırlı isimler Abdullah ve Abdurrahman isimleridir. En doğruları Hâris ve Hemmâm'dır. En kötöleri ise Harb ve Murra'dır"*.⁶⁸

Müellif, bu hadisi Farac b. Fudâle Ebû Fudâle en-Nesâî, Muâviye b. Salih'den, o da Nâfi'den, o da İbn Ömer'den naklettiğini, Farac'ın zayıf bir râvî olduğunu ve Abdurrahman b. Mehdî'nin onun rivâyet ettiği hadislerin mablûb ve münker olduğunu söylediğini nakleder. Ayrıca Nasr el-Makdisî'den nakil ile hadisin sahih formatını zikreder. Buna göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Allah'a en sevimli isimler Abdullah ve Abdurrahman isimleridir"*.⁶⁹ Diğer sahih bir rivâyet ise şöyledir: *"Allah katında en çirkin isim kişinin kendisini krallar kralı ismiyle adlandırmasıdır"*.⁷⁰ Farac ise hadisi yukarıdaki formatıyla değil de iki rivâyeti birleştirip kelimeleri birbiriyle değiştirerek almıştır. Bundan dolayı da hadisi kabul edilmemiştir.⁷¹

4.3. Yahyâ b. Maîn'den (ö. 233/847)Yaptığı Nakiller

1. *"Şayet Ebû Bekr'i halife olarak seçerseniz onu emin ve Müslüman olarak görürsünüz"*. Rivâyetin devamında Hz. Ömer ve Hz. Ali ile ilgili hususlar da geçmektedir.⁷²

⁶⁵ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 38.

⁶⁶ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 38.

⁶⁷ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 38.

⁶⁸ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s.182.

⁶⁹ Buhârî, Edeb, 105.

⁷⁰ Buhârî, Edeb, 114.

⁷¹ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s.182.

⁷² İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 116.

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi, Fudayl b. Merzûk'un, Ebû İshâk'tan, onun da Zeyd b. Yusey'den, onun da Ali b. Ebî Tâlib'den rivâyet ettiğini, İbn Maîn'in, Fudayl b. Merzûk'un zayıf olduğunu söylediğini nakleder.⁷³

2. *"Daha peygamber olmadan önce Hz. Peygamber'e biat ettim. Benim onun yanında bir eşyam vardı. Onu almak için bir yerde buluşmak üzere onunla sözleştim".*⁷⁴

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi Abdülkerim b. Ebi'l-Mühârik'in, Abdullah b. Şakîk'ten, onun da Abdullah b. Ebî Hansâ'dan rivâyet ettiğini ve İbn Maîn'in râvi Abdülkerim'in hadiste zayıf olduğunu söylediğini bildirir.⁷⁵

3. *"Çocukların emirliğinden Allah'a sığınım".*⁷⁶

Müellif, bu hadisi Yahyâ b. Abdullah b. Mevhîb et-Teymî'nin, babasından, onun da Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini ve İbn Maîn'in râvi Yahyâ'yı tenkit ettiğini söyler.⁷⁷

Ayrıca Nesâî Fudayl b. Merzûk'un zayıf olduğunu iddia ederken Süfyân es-Sevrî, onun güvenilir biri olduğunu söyler. Abdülkerim b. Ebi'l-Mühârik ile ilgili Ahmed b. Hanbel, Nesâî ve Dârekutnî tenkitlerde bulunmuş ve "metrûkü'l-hadîs" olduğunu söylemişler. Yahyâ b. 'Ubeydullah et-Teymî'ye gelince Yahyâ el-Kattân, Ahmed b. Hanbel ve İbn 'Uyeyne onu tenkit etmişlerdir.⁷⁸

4.4. Ahmed b. Hanbel'den (ö. 241/ 855) Yaptığı Nakiller

1. *"Sıcak fazla olunca hacâmat yaptırınız. Çünkü böyle yapmazsanız kan size galebe çalar ve sizi öldürür".*⁷⁹

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi Muhammed b. Kâsım el-Esedî'nin, Rabî b. Subeyh'ten onun da Hasan'dan, onun da Enesten rivâyet ettiğini ve İbn Hanbel'in, Muhammed b. Kâsım'ın yalancı olduğunu söylediğini nakleder.⁸⁰

2. *"Hz. Peygamber, Hz. Aişe ile evlenmeden önce annesi ve babasının yanında onunla görüşmüştü".*

73 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 116.

74 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 164.

75 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 164.

76 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 172.

77 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 172.

78 Zehebî, Mîzân, IV, 388, VII, 202.

79 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 29.

80 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 29.

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi Kâsım b. Abdullah b. Ömer el-'Umerî'nin, Abdullah b. Dinâr'dan, onun da İbn Ömer'den rivâyet ettiğini ve Ahmed b. Hanbel'in, Kâsım'ın yalancı olduğunu söylediğini bildirir.⁸¹

3. *"Hz. Peygamber bir şarkı sesi işitti ve 'Bir bakın bu nedir?' buyurdu. Baktım ki Muâviye ile 'Amr şarkı söylüyorlar ...'".*⁸²

Müellif, bu hadisi Yezîd b. Ebî Ziyâd el-Kufî'nin, Süleymân b. Ebî 'Amr b. Ahvas'tan, onun da Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini ve Yezîd'in Kufeli olup Ahmed b. Hanbel'in onun zayıf olduğunu söylediğini nakleder.⁸³

Öte yandan Buhârî, Muhammed b. Kâsım'ın rivâyet ettiği hadisleri almadıklarını söylerken Nesâî de onun güvenilir olmadığını ifade etmektedir. Buhârî, Kâsım b. Abdullah hakkında konuşmamış, Yahyâ el-Kattân, onun yalancı, Ebû Hâtim ve Nesâî "metrûkü'l-hadîs" Dârekutnî ise zayıf olduğunu söylemiştir. Yezîd b. Ebî Ziyâd'a gelince Yahyâ el-Kattân, İbn Mübârek ve Şu'be onu tenkit etmişlerdir.⁸⁴

4.5. Buhârî'den (ö. 256/869) Yaptığı Nakiller

1. *"Zenci köleler edinin. Çünkü onlardan üç kişi cennet ehlinin efendileridir; Lokman, Bilâl ve Necâşî'".*⁸⁵

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi Übeyn b. Süfyân el-Makdisî'nin, Halîfe b. Selâm'dan, onun da 'Atâ'dan, onun da Hz. Abbâs'tan rivâyet ettiğini, İbn Hibbân'ın Übeyn b. Süfyân ile Ebân b. Süfyân'ın farklı kişiler olup, Übeyn'den uzak durmak gerektiğini söylediğini, kendisinin ise ikisinin aynı kişiler olduğunu düşündüğünü ve Übeyn'in Ebân'ın ismi taşıdığı olduğunu ve Buhârî'nin Übeyn b. Süfyân'dan hadis rivâyet edilmeyeceğini söylediğini nakleder.⁸⁶

2. *"Günah işleyen kişinin yaptıklarını gıybet olur diye anlatmaktan sakınıyor musunuz? Onun yaptıklarını söyleyin ki insanlar ondan sakınsınlar'".*⁸⁷

81 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 92.

82 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 210.

83 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 210.

84 Zehebî, Mîzân, VI, 302, V, 451, VII, 240.

85 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 10.

86 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 10.

87 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 14.

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi Neysâbürlu Cârûd b. Yezîd el-Âmirî'n, Behz b. Hakîm'den rivâyet ettiğini, Cârûd'un bu rivâyet ile tanındığını, bu rivâyetten dolayı terk edildiği ve bazılarının ondan bu hadisi çalıp rivâyet ettiklerini söyledikten sonra Buhârî'nin Cârûd'un "metrûku'l-hadis" olduğunu söylediğini nakletmektedir.⁸⁸

3. *"İbn Tâvûs yanında namaz kılarken, birinci secdeden kalktığında ellerini yüzüne karşı kaldırdığını gördüm. (Hadisin devamında) Babamın böyle yaptığını gördüm. O da İbn Abbâs'ın böyle yaptığını görmüş. O da Hz. Peygamber'in böyle yaptığını görmüş".*⁸⁹

Müellif, bu hadisi Nadr b. Kesîr el-Basrî'nin İbn Tâvûs'tan rivâyet ettiğini ve onun uydurma rivâyetleri, sika râvilerden naklettiğini söyler. Daha sonra, Buhârî'nin Nadr b. Kesîr'in elleri kaldırma hususunda İbn Tâvûs'u gördüğü ve böyle olduğu halde bir defasında onun bu rivâyeti, Hz. Peygamber'e isnâd ederek naklettiğini gördüğünü ve onu münkerlerden saydığını nakleder.⁹⁰

4.6. Nesâî'den (ö. 303/915) Yaptığı Nakiller

1. *"Hz. Peygamber'in abdest almak için zemzem kuyusundan su çektiğini gördüm ve ona senin yerine ben çekerim dedim".*⁹¹

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi, Nasr b. Mansûr el-Anezî'nin, 'Ukbe b. 'Alkeme'den, onun da Ali b. Ebî Tâlib'ten rivâyet ettiğini ve Nesâî'nin Nasr'ın zayıf olduğunu söylediğini nakleder.⁹²

2. *"Helal olanı haram kılan, haramı helal kılan gibidir".*⁹³

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi, İbrâhim b. İsmail b. Mücemmi' el-Ensârî'nin, Yahyâ b. 'Abbâd b. Hârîse'den, onun da babasından, onun da İbn Ömer'den rivâyet ettiğini ve Nesâî'nin, İbrâhim'in "metrûku'l-hadîs" olduğunu söylediğini bildirir.⁹⁴

3. *"Yüce Allah öncesinde hoş bir rüzgâr göndermeden müminler üzerine kıya-*

88 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 14.

89 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 196.

90 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 196.

91 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 198.

92 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 198.

93 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 294.

94 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 294.

*met kopmaz”.*⁹⁵

Müellif, bu hadisi, Musa b. Mutayr el-Kûfî'nin, babasından, onun da Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini ve Nesâî'nin, Musa'nın “metrûku'l-hadîs” olduğunu söylediğini nakleder.⁹⁶

Ayrıca, İbn Maîn, İbrâhim b. İsmail b. Mücemmi' el-Ensârî'nin hadiste bir şey olmadığını (leyse bi-şey'in), Ebû Hâtîm ise çok vehim yaptığını açıklar. Buhârî ise çok vehim yaptığını ifade ederken *Sahîh*'inde de istişhâd amacıyla ondan hadis nakleder. Musa b. Mutayr el-Kûfî için Ebû Hâtîm “metrûk”, Dârekutnî zayıf olduğunu, İbn Hibbân ise onun mezvû olduğu kesin olan bazı münker hadisleri rivâyet ettiğini söyler.⁹⁷

4.7. İbn Hibbân'dan (ö. 354/965) Yaptığı Nakiller

1. “*Cebrail bana geldi ve şöyle dedi: Ey Muhammed! Kimi seversen sev, sonunda ondan ayrılacaksın, ne kadar mal toplamak istersen topla, sonunda onu bırakacaksın, hangi ameli yapmak istersen yap, sonunda o senin karşına çıkacaktır*”.⁹⁸

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi, Müdrik b. Abdurrahmân et-Tufâvî'nin, Humeyd et-Tavîl'den onun da Enes'ten rivâyet ettiğini ve Müdrik'in, Humeyd'den başkası tarafından takviye edilmeyen hadisleri naklettiğini ifade ettikten sonra İbn Hibbân'ın bu hadisin sahih olmadığını söylediğini zikreder.⁹⁹

2. “*Müezzin, Hz. Peygamber'in yanına gelir ve 'Ey Allah'ın Resûlü, es-selâmu 'aleyk, hayye 'ala's-salâ' derdi*”.¹⁰⁰

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi, Kâmil b. Ebî'l-'Alâ es-Sa'dî'nin, Ebû Sâlih'ten, onun da Ebû Hureyre'den rivâyet ettiğini ve Kâmil'in bu rivâyet ile teferrüd ettiğini ifade eder. Aynı zamanda İbn Hibbân ve İbn 'Adî'nin onu cerh ettiklerini nakleder.¹⁰¹

3. “*Kişi, güzel ahlakıyla, geceleri ibadet eden ve gündüzleri oruç tutanın derecesine kavuşur*”.

⁹⁵ İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 381.

⁹⁶ İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 381.

⁹⁷ Zehebî, Mîzân, I, 135, VI, 564.

⁹⁸ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 10.

⁹⁹ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 10.

¹⁰⁰ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 133.

¹⁰¹ İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 133.

Müellif, bu hadisi, Yemân b. 'Adî el-Hımsî'nin, Züheyr b. Muhammed'den, onun da Yahyâ b. Saîd el-Ensârî'den, onun da Kâsım'dan, onun da Hz. Aîşe'den rivâyet ettiğini ve İbn Hibbân'ın, Yemân'ın onu adâletten çıkarıp cerhe götürecektir derecede hata yaptığını söylediğini nakleder.¹⁰²

Öte yandan, İbn Maîn, Kâmil b. Ebi'l-'Alâ es-Sa'dî'nin güvenilir olduğunu söylerken Nesâî onun güvenilir olmadığını ifade etmektedir. Ebû Hâtim, Yemân b. 'Adî el-Hımsî için doğru, Ahmed b. Hanbel ve Dârekutnî zayıf biri olduğunu açıklarken Buhârî onun rivâyet ettiği hadisler kullanılmaz demiştir.¹⁰³

4.8. İbn 'Adî'den (ö. 365/976) Yaptığı Nakiller

1. *"Altı şey hakkında bana güvence verin ben de size cennet güvencesini vereyim".*¹⁰⁴

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi, Fedâl b. Cübeyr el-Gudânî'nin, Ebû Ümâme'den rivâyet ettiğini ve İbn 'Adî'nin Fedâl'ın başkaları tarafından desteklenmeyen hadislerini münker kabul ettiğini nakleder.¹⁰⁵

2. *"Kim bir ölünün kabrini açarsa, onu öldürmüş gibi olur."*¹⁰⁶

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi, Kâmil b. 'Alâ es-Sa'dî Ebü'l-'Alâ'nın, İshâk b. Yahyâ'dan, onun da Âişe bt. Talha'dan, onun da Hz. Aîşe'den rivâyet ettiğini ve İbn 'Adî'nin, mütekaddim âlimlerin Kâmil'i tenkit hakkında bir şey söylediklerini görmedim, fakat bazı rivâyetlerinde kabul edemeyeceğim hatalar vardır dediğini nakleder.¹⁰⁷

3. *"Helal rızık talep etmek ard arda gelen bir farzdır."*¹⁰⁸

Müellif, bu hadisi, 'Abâd b. Kesîr er-Remlî'nin, Süfyan es-Sevrî'den, onun da Mansûr'dan, onun da İbrahim'den, onun da 'Alkame'den, onun da Abdullah'dan naklettiğini, İbn Maîn'in onu tevsik ettiğini, İbn Hibbân'ın ise hadisde bir şey olmadığını ve kim bu isnâd ile Sevrî'den bir hadis rivâyet ederse artık onun hadislerine güven olmayacağını söylediğini nakleder. Ayrıca Buhârî'nin 'Abâd için "fihi nazar" ifadesini kullandığını, İbn 'Adî'nin onun 'Abâd el-

102 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 135.

103 Zehebî, Mîzân, V, 485, VII, 290.

104 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 135.

105 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 135.

106 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 309.

107 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 309.

108 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 217.

Basrî'nin dedesi olduğu ve rivâyet ettiği hadislerin mahfûz olmadığını söylediğini bildirir.¹⁰⁹

4.9. Dârekutnî'den (ö. 385/ 997) Yaptığı Nakiller

*"Rızkı yerin derinliklerinde arayınız."*¹¹⁰

İbnü'l-Kayserânî, bu hadisi, Hişâm b. Abdullah b. 'İkrime b. Abdurrahmân el-Mahzûmî'nin, Hişâm b. 'Urveden, onun da babasından, onun da Aîşe'den rivâyet ettiğini, Hişâm b. Abdullah'ın, Hişâm b. 'Urve'den asılsız hadisler rivâyet ettiğini ve Dârekutnî *Efrâd* adlı eserinde bu hadisin Hişâm'ın, babasından, onun da Aîşe'den rivâyet ettiği garip bir hadis olduğunu, Hişâm'ın bu hadisle teferrüd ettiği ve Mus'ab'dan başka kimsenin bunu ondan rivâyet etmediğini nakleder. Başka bir yerde ise bu hadisle Ebû Mu'âviye'nin, Kâdih'ten onun da Hişâm'dan teferrüd ettiğini, ancak hadisin Hişâm'ın, Hişâm'dan nakli ile marûf olduğunu söylediğini bildirir.¹¹¹

İbnü'l-Kayserânî, şöyle devam eder: "İbn Hibbân şöyle der: 'Kâdih b. Rahme, maktûb hadisleri sikâ râvîlerden rivâyet eder ve bunu öyle bir ustalıkla yapardı ki, onu gören bu rivâyetin mutemed bir rivayet olduğuna inanırdı.' Aslında bu hadis Hişâm'ın Hişâm'dan nakli ile marûf olmuştur. Kâdih ise bunu ondan çalmıştır. Dârekutnî işte buna işaret etmiştir. Mütakaddim ve müteahhir âlimlerden zikrettiklerimizin dışında farklı bir görüş nakledilmemiştir. Bu rivâyetin ne Hz. Peygamber'in hadisleri arasında ne Hz. Aîşe ve ne de 'Urve'nin Aîşe'den rivâyet ettikleri arasında bir aslı vardır. Bilakis bu rivâyet, 'Urve'nin sözlerindendir".¹¹²

Müellif, yukarıda geçen rivâyetin dışında *Tezkiretü'l-Huffaz*'da Dârekutnî'den başka bir nakilde bulunmamıştır.

İbnü'l-Kayserânî, zikrettiğimiz bu münekkitlerden başka Abdullah b. Mübârek (ö. 181/797), Ali b. Medîni (ö. 234/), ve İbn 'Uyeyne (ö. 197/812) gibi münekkitlerin bazı râvîler hakkında yaptıkları tenkitleri de nakletmektedir. Ayrıca birçok yerde hocası Ebû'l-Feth Nasr b. İbrahim el-Makdisî'den (ö. 490/1096) de nakillerde bulunmaktadır.¹¹³

109 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 217.

110 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 60.

111 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 60.

112 İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 60-61.

113 Bkz. İbnü'l-Kayserânî, Tezkire, s. 20, 35, 342, 246, 366, 400.

C. İbnü'l-Kayserânî'nin Etkileri

İbnü'l-Kayserânî'nin mevzû hadisler konusunda rivâyetleri temel alarak eser yazarların başında geldiğini ifade etmiştik. O, kendisinden sonra gelenlere bu alanda öncülük etmiştir. Talebeleri ve diğer hadisçiler onun bu yöntemini kullanarak mevzû rivâyetlerle ilgili kitap telif etmiş ve ondan nakillerde bulunmuşlar. Biz burada onun yöntemini kullanarak eser yazar ve ondan nakilde bulunanlardan ikisini zikretmek istiyoruz. Bunlardan biri aynı zamanda talebesi olan Cûzekânî (ö. 543/1148), diğeri ise İbnü'l-Cevzî'dir (ö. 597/1201).

1. Cûzekânî, Ebu Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm el-Hemedânî (ö. 543/1148)

İbnü'l-Kayserânî'nin talebesi olan Cûzekânî'nin,¹¹⁴ kaynaklarda hadise dair birçok eser yazdığı kaydedilmektedir.¹¹⁵ Bunların en meşhuru *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr ve's-Sihâh ve'l-Meşâhîr* adlı kitabıdır. O, eserinde İbnü'l-Kayserânî'den etkilenmiş ve altmış iki hadisi ondan rivâyet etmiş fakat râvi tenkiti ile ilgili olarak ondan nakilde bulunmamıştır.

Cûzekânî'nin *el-Ebâtîl*'de, İbnü'l-Kayserânî'den yaptığı rivâyetlerden bazı örnekler:

1. Ebû'l-Fadl Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî + Ali b. Ahmed b. el-Bendâr + Ebû Tâhir Muhammed b. Abdurrahmân b. el'Abbâs el-Muhlis + Abdullah b. Muhammed b. Abdülazîz el-Begavî + Ebû Hayseme Züheyr b. Suheyb b. Harb + İsmâîl b. İbrâhîm + Abdülazîz b. Suheyb + Enes. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim bilerek bana yalan isnâd ederse cehennemdeki yerine hazırlansın.”¹¹⁶

Cûzekânî, İbnü'l-Kayserânî'den rivâyet ettiği bu hadisin sahih olduğunu bildirir.¹¹⁷

2. Ebû'l-Fadl el-Makdisî + Ebû Abdullah b. Abdülazîz el-Herevî + Ebû Muhammed b. Ebû Şüreyh + Ebû'l-Kâsım el-Begavî + İbn Zenceviye + Abdur-

114 Tam adı, Ebu Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm b. Hüseyin el-Hemedânî el-Cûzekânî'dir. Hemedân'da bir yerleşim merkezi veya bir kabilenin ismi olan Cûzkân'a nisbetle Cûzekânî diye meşhur olmuştur. 543/1148 yılında vefat etmiştir (Bkz. Zehebî, Tezkiretü'l-Huffâz, Dâru'l-Kütüb'il-İlmiyye, Beyrut, IV, 1308).

115 Zehebî, Tezkire, IV, 1308.

116 Cûzekânî, Ebâtîl, s. 8.

117 Cûzekânî, Ebâtîl, s. 8.

rezzâk + Süfyân, İbn Cüreyc ve Ma'mer "İman söz ve ameldir. Fazlalaşır ve eksilir."¹¹⁸

Cûzekânî, İbnü'l-Kayserânî'den rivâyet ettiği bu hadis ile ilgili olarak bir yorumda bulunmamıştır.¹¹⁹

3. Ebû'l-Fadl el-Makdisî + Ahmed b. Muhammed b. en-Nekûr + Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Abdullah b. el-Huseyn + Abdullah b. Muhammed el-Beğavî + Ebû Bekr b. Ebî Şeybe + Vekî' + Ebû'l-'Ans: "Zâzân bir katır üzerine üç kişinin bindiğini görmüş ve şöyle demiştir: 'Biriniz (hayvanın sırtından) aşağı insin, çünkü Hz. Peygamber, bir hayvanın üzerine binen üçüncü kişiyi lanetlemiştir'".¹²⁰

Cûzekânî, İbnü'l-Kayserânî'den rivâyet ettiği bu hadis ile ilgili olarak isnâdının kesik ve bâtil olduğunu ifade eder.¹²¹

2. İbnü'l-Cevzî Ebül-Ferec el-Bağdâdî (ö. 597/1201).

İbnü'l-Cevzî¹²² tarih, hadis, tefsir ve akaid alanlarında birçok eser telif etmiştir. Onun hadis alanında yazdığı eserlerin başında uydurma rivâyetleri tanımak için yazdığı *el-Mevdû'at* adlı kitabı gelmektedir. Eser yaklaşık 1850 haberi ihtiva etmiş ve fıkıh bâblarına göre düzenlenmiştir.

İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'at*'ında İbnü'l-Kayserânî'den çoğunlukla Muhammed b. Nâsir ve Hüseyin b. İbrâhîm el-Cûzekânî kanalıyla rivâyette bulunmuştur ve râvîler hakkında diğer münekkitler yanında İbnü'l-Kayserânî'den de nakiller yapmıştır. Aşağıda onun İbnü'l-Kayserânî'den yaptığı nakillere üçer örnek vereceğiz.

1. Muhammed b. Nâsir + Mübârek b. Abdülcebbâr + Abdülbâkî b. Ahmed el-Vâ'iz + Muhammed b. Ca'fer b. 'Allân + Ebû'l-Feth el-Ezdî + Abdurrahmân b. Hasan b. Eyyûb + Ebû Sâlim el-'Alâ b. Müslim + Ebû Hafs el-'Abdî + Ebân + Enes + Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Kim Allah'a tazim amacıyla besmeleyi güzelce yazarsa yüce Allah ona mağfiret eder ve anne ve babası kâfir olsa bile azablarını hafifletir."¹²³

118 Cûzekânî, Ebâtîl, s. 21.

119 Cûzekânî, Ebâtîl, s. 21.

120 Cûzekânî, Ebâtîl, s. 329.

121 Cûzekânî, Ebâtîl, s. 329.

122 Tam adı, Ebül-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî'dir. Dedelerinden Ca'fer b. Abdullah el-Cevzî'ye nisbetle İbnü'l-Cevzî diye tanınmıştır. 597/1200 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir (Bkz. Zehebî, Tezkire, 1342).

123 İbnü'l-Cevzî, *Mevzû'at*, I, 164.

İbnü'l-Cevzî, hadisin râvîsi Ebân'ın çok zayıf olduğunu ifade ettikten sonra münekkitlerin onun hakkında söylediklerine geçer ve Muhammed b. Tâhir'in onun yalancı olduğunu söylediğini nakleder.¹²⁴

2. İbn Hayrûn + Cevherî + Dârekutnî + Ebû Hâtim b. Hibbân + Hüseyin b. İshâk el-İsbehânî + Ebû Hârûn İsmâîl b. Muhammed b. Yûsuf + el-Mu'allâ b. el-Elvelîd + Ebû İshâk el-Fezârî + Mahled b. Hüseyin + Hişâm b. Hessân + İbn Sîrîn + Ebû Hureyre şöyle buyurdu: *"Cebrâîl, Hz. Peygamber (sav) ile birlikte iken oradan Ebû Bekr geçti. Hz. Peygamber bu Ebû Bekr'dir, onu tanır mısın Ey Cebrâîl!, dedi. Cebrâîl evet tanırım, o semâda yeryüzünden daha fazla tanınır ve melekler onu Kureys'in halîmi diye adlandırırlar. O sağlığında senin yardımcın, ölümünden sonra da halîfendir," dedi*".¹²⁵

İbnü'l-Cevzî, İbn Hibbân'ın İsmâîl b. Muhammed ile delil getirmenin câiz olmadığını, çünkü o isnâdları kalb eder ve hadisleri çalardı sözlerini naklettikten sonra Muhammed b. Tâhir'in onun yalancı olduğu hükmünü verdiğini ifade eder.¹²⁶

3. İbn Hayrûn + Cevherî + Dârekutnî + Ebû Hâtim b. Hibbân + Ahmed b. Yahyâ b. Züheyr + 'Alâ b. Mesleme + İsmâîl b. Meğrâ el-Kirmânî + İbn 'Ayyâş + Bur + Mekhûl + Ebû Ümâme: Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: *"Sofralarınızda fasülye bulundurun. Çünkü fasülye ile besmele şeytanı sofradan kovar"*.¹²⁷

İbnü'l-Cevzî, hadisin asılsız olduğunu söyledikten sonra münekkitlerin 'Alâ b. Mesleme hakkında söylediklerine geçer ve son olarak Muhammed b. Tâhir'in onun hadis uydurduğunu nakleder.¹²⁸

124 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 149-150; İbnü'l-Cevzî, Mevzû'at, I, 164.

125 İbnü'l-Cevzî, Mevzû'at, I, 235.

126 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 71; İbnü'l-Cevzî, Mevzû'at, I, 235.

127 İbnü'l-Cevzî, Mevzû'at, II, 200.

128 İbnü'l-Kayserânî Tezkire, s. 18; İbnü'l-Cevzî, Mevzû'at, II, 200.

SONUÇ

İbnü'l-Kayserânî, değişik ilim dallarında 84 civarında eser yazan velûd bir müelliftir. Kaleme aldığı eserlerin çoğu hadis ilmi ile ilgilidir. O hadisin değişik alanlarında kitap telif etmiştir. Mevzû ve zayıf hadisler alanında eser yazan ilk âlimlerden sayılır. Bu alanda yazmış olduğu *Tezkiretü'l-Huffaz* adlı eseri hadisçiler tarafından kabul görmüştür.

Eser kaynaklarda değişik isimlerle anılmaktadır. Bu isimler arasından *Tezkiratü'l-Huffaz* adı daha fazla ağırlık kazanmaktadır. Yazılma nedeni, hadis tâlibine kolaylık sağlamak ve yardımcı olmaktır. Eser, İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'deki rivâyetler esas alınarak yazılmıştır. Hadisler alfabetik sıraya konulmuş, kısa olanların tam metinleri, uzun olanların da baş taraflarından bir miktarı alınmıştır. Seneddeki zayıf ve mecrûh râvîlerin adları zikredilmiş ve râvîler hakkında hüküm verilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'e izâfe edilen birtakım haberlerin asıl sahiplerine de işaret edilmiştir.

Eserde verilen hükümler genellikle İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-Mecrûhîn*'de zikrettiği hükümlerin naklinden ibarettir. Bununla beraber müellif, *Tezkiratü'l-Huffaz*'da bazı münekkitlerin isimlerini zikretmiştir. İsmi geçen ve nakilde bulunduğu bu münekkitler arasında Yahya b. Sa'îd el-Kettân, Abdurrahman b. Mehdî, Yahya b. Ma'in, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Nesâ'î, Dârekutnî, İbn Hibbân, İbn 'Adî ve diğerleri bulunmaktadır.

İbnü'l-Kayserânî, kendisinden sonra gelen bazı hadisçileri etkilediği gibi eseri *Tezkiratü'l-Huffaz* da mevzû rivâyetler alanında kitap yazanlara kaynak olmuştur. Cûzekânî ve İbnü'l-Cevzî bunlardandır. Cûzekânî *el-Ebâtîl ve'l-Menâkîr* adlı eserinde ondan birçok hadis rivâyet etmiştir. İbnü'l-Cevzî de *el-Mevdû'at*'ında râvîlerle ilgili hüküm verirken ondan nakilde bulunmuştur.

İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-Huffaz*'da, rivâyetlerin mevzû veya zayıf olduğunu tespit ederken tek ölçüt olarak râvînin durumunu göz önüne almıştır. Metin tenkitine ve diğer sebeplere ise yer vermemiştir. Bu husus günümüzde bir eksiklik olarak görünse de o dönem için sözkonusu değildir.

KAYNAKÇA

- Aşikkutlu**, Emin, "Hadis Vaz'ının Hz. Peygamber Devrinde Başladığına Dair Rivâyetler ve Delil Değerleri", M.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, 2005/2.
- Aydınlı**, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Timaş, İstanbul, 1987.
- Bağdatlı**, İsmail Paşa (ö. 1920), *Hediyetü'l-ârifin*, Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut, 1951.
- Başaran**, Selman, "İbn Adî", *DİA*, XIX, 296, İstanbul 1999.
- Cûzekânî**, Ebu Abdillâh Hüseyin b. İbrâhîm (ö. 543/1148), *el-Ebâtıl ve'l-menâkîr*, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 2004.
- Çakan**, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, İFAV, İstanbul 1996.
- Eşkar**, Ömer Süleyman Abdullah, *el-Vad' fi'l-hadîsi'n-Nebevî*, Dâru'n-nefâis, Amman, 2004.
- Halacoğlu**, Yusuf, "Fersah", *DİA*, XII, Anakara, 1995.
- Irakî**, Ebü'l-Fazl Abdurrahim b. Hüseyin (ö. 806/1423), *Risâle fi'r-reddi 'ale's-Sağani*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1986.
- İbn 'Adî**, Abdullah (ö. 365/976), *el-Kâmil fi dü'afâi'r-ricâl*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, ts.
- İbn Hacer el-'Askalânî**, Ahmed b. Ali (ö. 852/1448), *Hedyü's-sârî mükaddime Fethi'l-Bârî*, Riyad, 2001.
- , *Lisânü'l-mîzân*, Mektebetü'l-matbu'âtî'l-İslâmiyye, y.y. 2002.
- İbn Hibbân**, Ebû Hâtim Muhammed (ö. 354/965), *Kitabu'l-Mecrûhîn*, Dâru's-samî'î, Riyâd, 2000.
- İbn Kesir**, 'İmaduddin İsmail b. Ömer (ö. 774/1372), *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Dâru hecr, Riyâd, 1997.
- İbn Nukta**, Muhammed b. Abdülganî (ö. 629/1231), *et-Takyîd li-ma'rifeti'r-ruvvât ve's-sened ve'l-mesânîd*, Meclis dâirati'l-me'ârifî'l-'Osmânî, Haydarabad, 1983.
- , *el-Mevdû'at*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye Beyrut 1995.
- İbnü'l-Cevzî**, Abdurrahmân Cemalüddin Ebû'l-Farac (ö. 597/1201), *el-Mevdû'ât*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye Beyrut 1995.
- İbnü'l-Esîr** Mucdüddîn el-Mubârek b. Muhammed (ö. 630/1232), *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Beytü'l-efkâr ed-düvelîyye, Amman, 2003.
- İbnü'l-İmâd**, Şihâbuddin Ebü'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed el-'Akrî (ö. 1089/1678), *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, Dâr İbn Kesîr, Dimaşk-Beyrut, 1986.
- İbnü'l-Kayserânî**, Muhammed b. Tâhir (ö. 507/1113), *el-Mensûr mine'l-hikâyât ve's-suâlât*, Mektebetü dâri'l-minhâc, Riyâd, 2008.
- , *İdâhü'l-İşkâl*, Mektebetü'l-mü'allâ, Kuveyt, 1988.

- , *Meseletü't-tesmiye*, Mektebetü's-Sahâbe, Cidde, ts.
- , *Safvetü't-Tasavvuf* (thk. Ğade el-Mukaddem Adre), Dâru'l-müntahab el-Arabî, Beyrut 1995.
- , *Tezkiretü'l-Huffaz etrâfu ehâdisi kitâbi'l-Mecruhin li İbn Hibbân*, Riyad, 2007.
- , *Zahiretü'l-Huffaz* (thk. Abdurrahman b. Abdülcebbâr el-Firnevî), Dâru's-elef, Riyad 1996.
- Kandemir**, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler*, İFAV, İstanbul, 2002.
- , "İbnü'l-Kayserânî", *DİA*, XX, 109, İstanbul 1999.
- , "Etrâf" *DİA*, XI, 498-499, İstanbul, 1999.
- Makrîzî**, Takiyuddin Ahmed b. Ali (ö. 845/1441), *el-Mukaffe'l-kebir*, Dâru'l-ğarb el-i'lâmî, Beyrut, 1991.
- Muhammed Accâc** el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, Mektebetü vehbe, Kahire, 1998.
- Safedî**, Salahuddin Halil b. İbik (ö. 764/1362), *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, Dâr ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, Beyrut, 2000.
- Subhî Sâlih**, *Ulûmü'l-hadîs*, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut, 2006.
- Suyûtî**, Celalüddin Abdurrahman (ö. 911/ 1505), *el-Leâli'l-masnû'a fi'l-ehâdis'l-mevdû'a*, ts. y.y.
- Yakût el-Hamevî**, Şihabüddin Ebu Abdullah Yakut b. Abdullah (ö. 626/1228), *Mu'cemü'l-büldân*, Dâru's-sâdir, Beyrut, 1988.
- Yıldırım**, Selahattin, İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî (ö. 507/1113) ve Hadisçiliği, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Konya, 2011.
- Zehebî**, Şemseddin Ahmed b. Osman (ö. 799/1347), *Düvelü'l-İslâm*, Dâru's-sadr, Beyrut, 1999.
- , *el-İber fi haberi men ğaber*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1985.
- , *Mîzânü'l-İ'tidâl*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1995.
- , *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, Muesesetü'r-risâle, Beyrut, 1984.
- , *Tezkiretü'l-Huffaz*, Dâru'l-kütüb'il-ilmiyye, Beyrut, ts.
- Ziriklî**, Hayruddîn, *el-'Alâm kâmûsu terâcîm li eşhuri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Dâru'l-İlim li'l-melayîn, Beyrut 2002.